VI. Pilys
Castles

Pilis / Castle

1. *Klaipėda (ir VIII)*
2. *Trakai*
3. *Vilnius*

Laurynas Kurila, Egidijus Ožalas,
Augustina Kurilienė,
Rasa Valatkevičienė

Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų aplinka

2016 m. atliekant statybos darbus Vilniaus pilių teritorijoje su įtvirtinimais, pastatais ir jų liekanomis (UK 1791), Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų aplinkoje atlikti archeologiniai tyrimai. Tyrimų teritorija buvo padalyta į 9 plotus (1 pav.), kuriuose, priklausomai nuo žemės judinimo darbų pobūdžio ir projektinio gylio, atlikti detalieji tyrimai arba žvalgymai. Tyrimai vykdyti į PR nuo Valdovų rūmų R korpuso, tarp jo ir Pilies kalno papėdės, taip pat į Š nuo Valdovų rūmų Š korpuso, tarp jo ir II oficinos bei į V nuo II oficinos. Iki įvairaus projektinio gylio tirtas apie 1906,5 m^2 plotas (apie 413 m^2 – detaliaisiais tyrimais, maždaug 1493,5 m^2 – žvalgymais). Dalyje ploto kasta anksčiau tirtose vietose, neištirtose vietose tyrimai atlikti maždaug 1019,5 m^2 plote.

1 pav. Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų planas, ankstesnių tyrimų vietos (žalsva spalva) ir 2016 m. tirti plotai. R. Račinsko brėž.

Fig. 1. A plan of the Royal Palace of the Lower Castle in Vilnius showing the earlier investigation sites (in green) and the areas excavated in 2016.

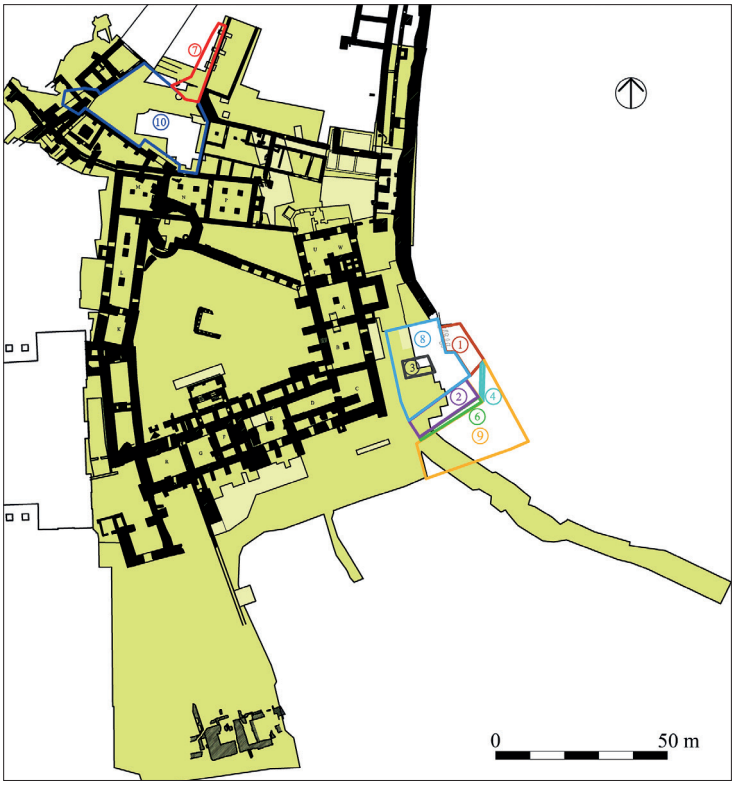

2 pav. Plote 1 aptikti XIX–XX a. mūrai iš V. M. Kaminsko nuotr.

Fig. 2. The 19th–20th-century masonry walls discovered in area 1, as seen from the W.

Detalieji tyrimai **plote 1** atlikti maždaug 97,5 m² plote. Čia numatyta statyti Pilies kalno atraminės sienos tęsinį į P, įrengti laiptus į Pilies kalną, kloti elektros kabelius, lietaus nuotekų trasą bei įrengti atramą apšvietimo stulpui. Tik pradėjus darbus paaiškėjo, kad į P nuo XVI a. viduryje pastatytos Pilies kalno atraminės sienos XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo pastatytas mūrinis statinys. Nuo Pilies kalno atraminės sienos P krašto į P pusę išmūryta apie 50–60 cm storio siena. Už 5 m ši siena stačiu kampu pasisuka į R. Tyrimų plote atkasta 4,6 m ilgio sienos, stovėjusios R–V kryptimi, dalis. Išlikusios sienos aukštis – apie 2 m. Jos viršus kai kur matomas ir dabar. Siena mūryta ant betoninio pamato iš geltonų plytų, rištų cementiniu skiediniu. Nuo atkasto sienos kampo P link rastas išlikęs beveik 5 m ilgio betoninis pamatas. Į R nuo jo surastos keturios 2 m ilgio pamatų juostos, statmenos betoniniam pamatui. Įrengiant šiuos pamatus minėtas betoninis pamatas buvo apardytas. Panašu, kad šios pamatų juostos – tai XX a. I pusės statinių liekanos (2 pav.). Betoninio pamato viršaus lygyje surastos ir XX a. I pusės parko takų juostos (H_{abs} 95,20–95,30 m). Jų kraštuose buvo sudėti betoniniai borteliai.

Į PR nuo surastos sienos tirta Pilies kalno P šlaito apatinė terasa. Paaiškėjo, kad 1955 m. tvarkant parką į P nuo Pilies kalno, buvo suformuota dabar matoma apatinė kalno terasa ir ant jos pastatyta šiuo metu Pilies kalną juosianti tvora. Formuojant šią terasą buvo užpilti XX a. I pusės takai. Virš jų supiltas apie 1,5 m storio žalsvo smėlio sluoksnis. Sluoksnis švarus, su pavieniais XX a. vidurio radiniais. Tai greičiausia Pilies kalno smėlis, iškastas II Pasaulinio karo metu Pilies kalne įrengiant bunkerius. Terasos P kraštas buvo sutvirtintas akmenimis bei XX a. I pusės parko takų betoniniais borteliais (antrinis panaudojimas).

Plote 1 aptikus minėtą sieną ir siekiant ją išsaugoti, pakeistas statybinių darbų projektas bei pakoreguoti numatyti archeologiniai darbai. Atsižvelgiant į tai, kad į Š nuo surastos sienos

patikslintame techniniame projekte žemės judinimo darbai nebuvo numatyti, archeologinių tyrimų čia nutarta nevykdyti. Į P nuo surastos sienos suplanavus gilesnį ir platesnį pamatą, buvo išplėstas archeologinių tyrimų plotas.

Toliau nuo sienos po XX a. I pusės takais aptikti iki 50 cm storio XIX a. supiltiniai sluoksniai. Po jais fiksuoti iki 1–1,5 m storio XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios supiltiniai sluoksniai. Juose gausu interjero detalių iš juodo, rausvo ir pilko akmens (klinčių), XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios polichromine ir žalia glazūra dengtų koklių. Greičiausiai tai XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios patalpų interjero detalės, supiltos XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje griaunant rūmus. Šie sluoksniai storėja Š (Pilies kalno) kryptimi, o ne Valdovų rūmų R korpuso link. Tarp surastų koklių yra ir keli unikalūs, puošti iki šiol tiriant Valdovų rūmus nesutiktu augalinio ornamento tipu. Todėl šio sluoksnio vienareikšmiškai sieti su Valdovų rūmų R korpusu negalima.

Po XVII a. pabaigos – XIX a. pradžios supiltiniais sluoksniais surastas lauko akmenų grindinys. Tai pirmas akmenų grindinio fragmentas, rastas į R nuo Valdovų rūmų R korpuso. Atkasta 6,6 m ilgio (Š–P kryptimi) jo dalis. Grindinys kyla Pilies kalno link, Š pusėje jis buvo ties H_{abs} 93,54 m, P pusėje – ties H_{abs} 93,12 m. Tai XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios grindinys, tikėtina, kelio į Pilies kalną fragmentas.

Ties H_{abs} 93,20–93,30 m, už 7–8 m į P nuo surasto XIX a. pabaigos – XX a. pradžios mūrinio statinio aptikti dviejų žmonių palaikai – kapas 1 ir kapas 2 (3 pav.). Mirusieji buvo be įkapių, galvomis orientuoti ŠV kryptimi. Kape 1 palaidoto asmens kairės kojos kelio srityje buvo įstrigusi švininė kulka. Šiame kape palaikai buvo be galvos. Tikėtina, kad šio individo kaukolė aptikta už 1,6 m į ŠV, vėlesniame perkasime, apie 50 cm žemiau grindinio lygio. Palaikų osteologinę analizę atlikusios VU MF specialistės J. Kozakaitės duomenimis, kapuose buvo palaidoti jauni (kape 1 – 18–20, kape 2 – 20–25 m. amžiaus) vyrai. Greičiausiai tai XVII a. vidurio kapai. Šio laikotarpio kapų Vilniaus žemutinėje pilyje 2003 m. rasta Arsenalo teritorijoje, 1989 ir 2004 m. – palei rūmų R korpusą, 2005 ir 2006 m. – į P nuo Pilies kalno. Visi jie siejami su XVII a. vidurio karo metu Vilniaus pilyse apsupta kazokų ir Maskvos kariuomenės įgula.

Į P nuo XIX a. pabaigos – XX a. pradžios mūrinio statinio rastas ir XVII a. pabaigos –

3 pav. Plote 1 aptikti kapai ant grindinio iš ŠV. M. Kaminsko nuotr.

Fig. 3. The burials discovered on the paving in area 1, as seen from the NW.

XVIII a. perkasimas. Apie 1 m pločio griovys iškastas PV–ŠR kryptimi. Jį kasant buvo praardytas akmenų grindinys bei apardytas kapas 1. Perkasimas buvęs iki 1 m gylio žemiau XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios grindinio. Jame surasta kapui 1 priskirta kaukolė. Perkasimo paskirtis liko neaiški.

Plote 1 surasti keli tūkstančiai įvairių XVI–XX a. radinių.

Ploto 2 vietoje buvo numatytos dvi atraminės sienelės, tarp kurių turėjo būti vieta želdiniams. Maždaug 127 m^2 plote (apie 54 m^2 jo dalis ištirta 1997, 1998 ir 2002 m.) iki H_{abs} 93,50 m gylio detaliaisiais tyrimais tirti XIX–XX a. sluoksniai. R pusėje aptiktas XX a. I pusės takų paviršius. Kai kur pasiektas XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios rūmų griovimo sluoksnis. Tiriant rasta įvairių XVII–XX a. radinių, taip pat per 40 m. amžiaus vyro kaukolė nupjautu skliautu (galimas pomirtinis skrodimas).

Plotas 3 tirtas būsimo fontano vietoje. Detalieji tyrimai vyko maždaug 41,5 m^2 plote (apie 28 m^2 jo dalis ištirta 1997 ir 2002 m.) iki H_{abs} 94,60 m gylio. Tyrimų metu surastas XX a. viduryje, greičiausiai apie 1955 m., nutiestas parko laistymo sistemos vamzdis bei iš plytų mūrytas šulinys. Anksčiau netirtame plote kai kur fiksuoti XIX–XX a. sluoksniai. Tyrimų ploto apačioje pasiektas XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios rūmų griovimo laikotarpio sluoksnis. Aptikta įvairių XVII–XX a. radinių.

4 pav. Plote 7 aptiktas grindinio fragmentas prie II oficinos V sienos iš V. M. Kaminsko nuotr.

Fig. 4. The paving fragment discovered in area 7 near the W wall of the II officina, as seen from the W.

Tyrimai ***plote 4*** vykdyti numatytos kloti lietaus nuotekų trasos vietoje. Joje detaliaisiais tyrimais iki H_{abs} 93,75 m gylio ištirtas apie 10,5 m^2 plotas. Fiksuoti XIX–XX a. sluoksniai, surastas XX a. I pusės takų paviršius. Aptikta įvairių XVII–XX a. radinių.

Numatytas plotas 5, pakoregavus techninius sprendinius ir išplėtus plotą 1, netirtas. ***Ploto 6*** vietoje buvo numatyta pakloti lietaus nuotekų trasos P atkarpą. Detaliaisiais tyrimais iki H_{abs} 92,90–93,40 m gylio ištirtas apie 33 m^2 plotas (maždaug 4,5 m^2 jo dalis ištirta 2002 m.). Tirti XVIII–XX a. sluoksniai. Aptikta įvairių XVII–XX a. radinių.

Plotas 7 tirtas į V nuo atstatytos II oficinos P galo. Detalieji tyrimai atlikti iki H_{abs} 92,20–92,50 m gylio apie 104 m^2 plote (64 m^2 jo dalis ištirta 1984, 2002–2009 m.). Didžioji sluoksnių dalis šiame plote permaišyta XX a. II pusėje vykdant statybos darbus (surasta keliolika elektros kabelių, 1964 m. paklota šiluminė trasa). Tyrimų metu rasta keliasdešimt įvairių XVII–XX a. radinių. Palei mūrinę sieną ties H_{abs} 92,35–92,50 m atkasti du lauko akmenų grindinio fragmentai (4 pav.). Sprendžiant iš 2002 m. tyrimų medžiagos, šis grindinys datuojamas XVII a. I puse. Pasiekus grindinį, tyrimai sustabdyti. Atlikta detali XVI a. I pusės gotikinės atitvarinės sienos ir virš jos pastatytos II oficinos V sienos fiksacija.

Atkuriamo rūmų sodo teritorijoje atlikti žvalgymai maždaug 375 m^2 plote 8 (iš jų apie 197 m^2 ištirti 1997, 1998 ir 2002 m.; į plotą 8 pateko plotas 3). Tirta iki H_{abs} 94,60–94,90 m

5 pav. Tyrimų metu aptikti akmeninių architektūrinių detalių fragmentai. V. Abramausko nuotr.

Fig. 5. Fragments of stone architectural elements discovered during the investigation.

gylio. Fiksuoti XIX–XX a. sluoksniai. Į plotą 8 iš dalies pateko plote 1 atidengti mūrai. Aptiktas XX a. I pusės takų paviršius, surasta įvairių XVII–XX a. radinių.

Į P nuo atkuriamo rūmų sodo, įrengiamo grindinio vietoje atlikti žvalgymai maždaug 475 m² ***plote 9*** (apie 100 m² iš jų ištirti 2004–2006 m.; į plotą 9 pateko plotas 4). Plotas ištirtas iki H_{abs} 93,70–94,10 m gylio. Tirti XIX–XX a. sluoksniai. Aptiktas XX a. I pusės takų paviršius, įvairių XVII–XX a. radinių.

Į Š nuo Valdovų rūmų Š korpuso, įrengiamų naujų dangų vietoje, apie 643,5 m² **plote 10** (apie 440 m² iš jų ištirta 1964, 1986, 1995–1998, 2000, 2002, 2005–2010 m.) atlikti žvalgymai. Tiriant iki H_{abs} 93,20–94,20 m gylio fiksuoti XIX–XX a. sluoksniai, rastas XX a. vidurio akmenų grindinio fragmentas, po juo – XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios sluoksniai. Rasta įvairių XVII–XX a. radinių.

6 pav. Tyrimų metu rasti koklių fragmentai: 1 – koklis–vaza; 2, 3 – karūnėlės; 4–7 – karniziniai–friziniai; 8 – pleištinis; 9, 10 – plokštiniai kvadratiniai. V. Abramausko nuotr.

Fig. 6. Stove tile fragments discovered during the investigation: 1 – a 'pot-shaped' stove tile (Topfkachel); 2, 3 – 'crest' stove tiles (Bekrönungskacheln); 4–7 – cornice (Gesimskacheln)–frieze stove tiles; 8 – a moulding stove tile; 9, 10 – square panel stove tiles (Blattkacheln).

Didžiojoje tirto ploto dalyje fiksuoti XIX–XX a. paviršiai, giliau kai kuriuose plotuose aptikti daugiausiai rūmų griovimo laikotarpio (XVIII–XIX a. sandūros) supiltiniai sluoksniai. Ankstesni, XVI a. pabaigos – XVII a., horizontai pasiekti tik plotuose 1 ir 7. Aptikti ir inventorinti 9228 XVI–XX a. radiniai: akmeninių

7 pav. Tyrimų metu rasta buitinė keramika: 1–4 – puodai; 5 – dangtelis; 6, 7 – indeliai–puodynės; 8 – keptuvė; 9 – bokalas (akmens masė). V. Abramausko nuotr.

Fig. 7. Household pottery discovered during the investigation: 1–4 – pots; 5 – a lid; 6, 7 – vessels-jars; 8 – a pan; 9 – a mug (stoneware).

8 pav. Tyrimų metu aptikta buitinė keramika: 1 – puodynė; 2 – dubuo; 3 – butelis (akmens masė). V. Abramausko nuotr.

Fig. 8. Household pottery discovered during the investigation: 1 – a jar; 2 – a bowl; 3 – a bottle (stoneware).

architektūrinių detalių (5 pav.), statybinės keramikos (plytų, grindų plytelių, plokštinių, lovinių ir olandiškų stiegių) fragmentai, dubeninių bei plokštinių (kvadratinių, frizinių-karnizinių, kampinių ir kampinių nišinių, pleištinių, karūnėlių, koklių–vazų) koklių fragmentai (6 pav.), buitinės keramikos (puodų, ąsočių, vazonų, dubenų, lėkščių, keptuvių ir kt.) šukės (7, 8 pav.), metaliniai (vinys, raktai, peiliai, sagos, įvairūs apkalai, kryželiai, žiedai, sagtys, plombos, kulkos, šovinių tūtelės ir kt.) (9 pav.), stikliniai (buteliai ir buteliukai, stiklinės, taurės, langų stiklas) (10:1, 2 pav.) dirbiniai ar jų fragmentai, įvairūs kiti reikmenys (pypkių dalys, šautuvo titnagai, molinė žvakidė, odinis batas ir diržų fragmentai, medinių dirbinių dalys ir kt.) (10:3–6 pav.), monetos (nuo XVII a. vidurio šilingų iki TSRS kapeikų) (11 pav.), kaulo–rago dirbiniai (sagos, šaškė) ir gyvūnų kaulai su apdirbimo žymėmis. Taip pat surinkta apie 1000

0 3 cm

9 pav. Tyrimų metu aptikti smulkūs metaliniai dirbiniai: 1, 2 – kryželiai; 3 – žiedas; 4 – plomba (švinas); 5 – kareivėlis; 6 – apkalas; 7 – raktas; 8 – sagtis. 1–3, 8 – vario lydinys; 4 – švinas; 5 – alavas (?); 6 – baltas metalas; 7 – geležis. V. Abramausko nuotr.

Fig. 9. Small metal artefacts discovered during the investigation: 1, 2 – crosses; 3 – a ring; 4 – a seal; 5 – a toy soldier; 6 – a fitting; 7 – a key; 8 – a buckle. 1–3, 8 – copper alloy; 4 – lead; 5 – tin(?); 6 – white metal; 7 – iron.

0 3 cm

10 pav. Tyrimų metu aptikti dirbiniai: 1 – buteliukas; 2 – ąsa; 3 – neaiškus dirbinys; 4, 5 – pypkių dalys; 6 – žvakidė. 1, 2 – stiklas; 3 – kaulas; 4, 5 – kaolinas; 6 – molis. V. Abramausko nuotr.

Fig. 10. Artefacts discovered during the investigation: 1 – a vial; 2 – a handle; 3 – an indeterminate artefact; 4, 5 – pipe parts; 6 – a candlestick. 1, 2 – glass; 3 – bone; 4, 5 – kaolin; 6 – earthenware.

neapdirbtų gyvūnų kaulų. Tarp jų, VU Bioarcheologijos tyrimų centro specialistės dr. G. Piličiauskienės atliktos analizės duomenimis, identifikuota galvijų, arklių, kiaulių, avių / ožkų, briedžio, kiškio, paukščių kaulų.

0 3 cm

11 pav. Tyrimų metu aptiktos monetos: 1 – 15 kapeikų, Rusijos imperija, Jelizaveta, 1760 m.; 2 – 2 kapeikos, Rusijos imperija, Jekaterina II, 1763 m.; 3 – 3 grašiai, Prūsija, Frydrichas II, 1785. V. Abramausko nuotr.

Fig. 11. Coins discovered during the investigation: 1 – a 15 kopeck coin, Russian Empire, Elizabeth, 1760; 2 – a two kopeck coin, Russian Empire, Catherine II, 1763; 3 – threegroats, Prussia, Frederick II, 1785.

Tyrimai papildė Valdovų rūmų teritorijoje aptiktų radinių kolekciją ir suteikė naujų duomenų apie palyginti neseną – tarpukario bei II Pasaulinio karo laikotarpio – Valdovų rūmų aplinkos praeitį.

The Vicinity of the Royal Palace of the Lower Castle in Vilnius

In 2016, an excavation and survey were conducted in the vicinity of the Royal Palace of the Lower Castle in Vilnius. Nine areas (a total of roughly 1906.5 m^2) were excavated down to various predetermined depths (Fig. 1). 19th–20th-century surfaces were recorded in the majority of the areas. Below these surfaces, fill layers from the period of the palace's demolition (turn of the 19th century) were mostly discovered in some areas. Earlier, late 16th–17th-century horizons were reached only in areas 1 and 7.

The wall of a late 19th–early 20th-century masonry structure and the remains of first half of the 20th-century structures were discovered in area 1 beside the revetment wall of Castle Hill (Fig. 2). Two male burials (Fig. 3), which should probably be connected with the Cossack and Russian garrison besieged in the Vilnius Castles in the mid-17th-century war, were found on a paving fragment dating to the late 16th–early 17th century. Paving fragments dating to the first half of the 17th century were discovered in area 7 (Fig. 4). A male skull with the crown cut off (possibly during an autopsy) was found in area 2.

During the investigation, 9228 16th–20th-century finds were collected: fragments of stone architectural elements (Fig. 5), structural ceramics, vessel and panel stove tiles (Fig. 6), and household pottery (Figs. 7, 8), metal (Fig. 9) and glass (Fig. 10:1, 2) artefacts and artefact fragments, various other items (Fig. 10:3–6), coins (Fig. 11), bone-antler artefacts, and animal bones.

Birutė Lisauskaitė

Trakų pusiasalio pilies liekanos Karaimų gatvėje 17

Sklype Trakuose, Karaimų g. 17 2016 m. buvo atliekami detalieji tyrimai. Sklypas yra Trakų pusiasalio pilies liekanų ir kitų statinių komplekso (UK 1021), Trakų senojo miesto vietos (UK 27125), Trakų senamiesčio (UK 17114) ir Trakų istorinio nacionalinio parko urbanistinio draustinio teritorijoje. Rekonstruojamas administracinės paskirties namas pastatytas ant Pusiasalio pilies griovio ŠV krašto. Po namu yra rūsys, kurio PR dalis, išeinanti į pilies griovį, formuoja namo cokolinį aukštą. Namo ŠR pusėje yra priestatas, kuriame įrengti laiptai į mansardinį aukštą. Tyrimai vyko planuojamo didinti priestato vietoje. Ištirta viena 6,65 m^2 dydžio perkasa (1 pav.).

Tyrimų metu rastas 1–1,8 m storio kultūrinis sluoksnis su XIV a. pabaigos mūrinės sienos liekanomis. Išlikusios dvi akmenų eilės – 40–55 cm aukščio pamato fragmentas, mūrytas iš vidutinio dydžio (22,2x14, 19x15,5, 22,5x 22 cm ir panašių) akmenų (2 pav.). Neskaldyti akmenys dėti eilėmis, rišti dideliu kiekiu kalkių skiedinio. Tarpai tarp akmenų arba eilės lygintos nedideliais skaldytais akmenimis. Kai kur tarp akmenų pasitaiko įvairaus dydžio raudonų plytų fragmentėlių. Apatinė akmenų eilė sudėta prieš tai supylus didelį kiekį kalkių skiedinio. Pamato PR krašte, į Pusiasalio pilies griovio vidų, po pamatu rasta iki 10 cm storio kalkių skiedinio „pagalvė". Ši konstrukcija padaryta tam, kad mūro sienos PR kraštas turėtų tvirtą atramą nuo kiek žemiau esančio ir greičiausiai vandeningo griovio dugno. Visas sienos pamatas klotas ant 5–17 cm storio plūkto molio pagrindo. Molis plūktas ant natūralaus žvyro –